

Nederlanders zekerder over de toekomst; meer gevoel van veiligheid

De Zekerheidsindex
Rapport december 2013

Zekerheidsindex: 60 punten

De Zekerheidsindex is in het tweede halfjaar van 2013 uitgekomen op een score van 60 punten. Nederlanders zijn zekerder dan in het eerste halfjaar van 2013 waar op de Zekerheidsindex toen gemiddeld 58 punten werden gescoord. Een score van 60 werd voor het laatst behaald Q3 2011. Dit betekent dat Nederlanders zekerder zijn ten opzichte van de vorige jaren. De stijging in de Zekerheidsindex wordt vooral verklaard door veiligheid wat uitkomt op 72 punten. Nederlanders voelen zich significant vaker veiliger in zowel de eigen leefomgeving, als in Nederland en wereldwijd dan in het eerste halfjaar van 2013.

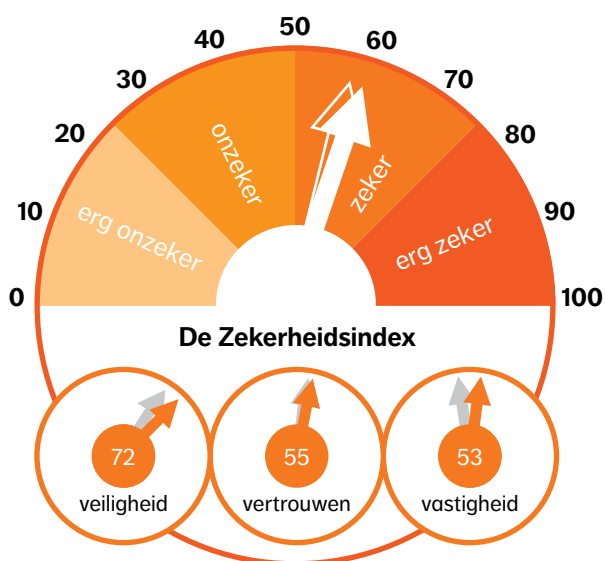
Het domein 'vertrouwen' laat een stijging zien ten opzichte van het eerste halfjaar van 2013 en komt uit op 55 punten. Bij het nader analyseren van dit domein vallen een aantal dingen op. Het eerste opvallende feit is dat Nederlanders, ten opzichte van het eerste halfjaar van 2013, meer vertrouwen hebben gekregen in zowel de internationale als de Nederlandse economie (significant).

Verder is opvallend dat Nederlanders steeds meer vertrouwen in zichzelf hebben. In het eerste halfjaar van 2013 stond het vertrouwen in zichzelf nog op 78 punten, wat nu significant is gestegen naar 83 punten en komt daarmee weer op dezelfde score als in het eerste kwartaal van 2012. Het vertrouwen in de Nederlandse politiek is significant lager dan in het eerste halfjaar van 2013 en daalt naar 42 punten.

Het domein vastigheid stijgt naar 53 punten. Nederlanders verwachten dat toekomstige veranderingen binnen de eigen leefomgeving positiever voor hen zullen uitpakken dan in het eerste halfjaar van 2013.

Zekerheidsindex in de tijd

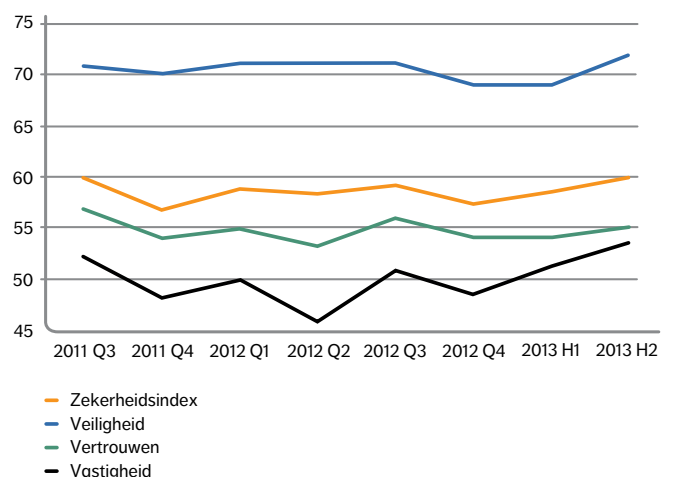
De Zekerheidsindex staat op dit moment op hetzelfde niveau als in het derde kwartaal van 2011. In 2011 en 2012 heeft de Zekerheidsindex een aantal dalingen gekend. Vooral het vierde kwartaal van 2011 en het tweede en vierde kwartaal van 2012 lieten een lagere score zien van 57 punten. De score van 60 punten op de Zekerheidsindex geeft aan dat Nederlanders zekerder zijn geworden ten opzichte van de afgelopen twee jaar.

Bron: Nationale-Nederlanden

Zekerheidsindex in de tijd

(op een schaalverdeling van 0 tot 100)

Het zekerheidsgevoel verklaard

Om te kunnen begrijpen waarom Nederlanders zich (on)zeker voelen en om te verklaren waarom de Zekerheidsindex in het afgelopen half jaar iets is toegenomen, is verdere analyse noodzakelijk. We hebben de respondenten daarom een aantal aspecten voorgelegd met de vraag: "Kunt u aangeven in hoeverre u zich zorgen maakt over onderstaande punten?" Vervolgens hebben we gekeken naar de invloed van deze aspecten op het zekerheidsgevoel.

In de bijlage is te zien dat de top 10 van aspecten die het meest van invloed zijn op het zekerheidsgevoel anders is dan de top 10 van aspecten waar Nederlanders zich het meest zorgen over maken. Een aspect waar iemand zich veel zorgen over maakt, leidt niet automatisch tot een onzeker gevoel. Een goed voorbeeld hiervan is de hoogte van de zorgkosten in Nederland. Dit aspect komt al een aantal metingen als meest invloedrijk aspect naar voren waar Nederlanders zich het meest zorgen over maken. Nederlanders maken zich dan ook relatief veel zorgen over de hoogte van de zorgkosten, terwijl dit aspect in de top 10 van aspecten die het meest van invloed zijn op het zekerheidsgevoel helemaal niet voorkomt.

Om vast te kunnen stellen welke aspecten de meeste impact hebben op het zekerheidsgevoel van de Nederlanders – welke aspecten de huidige Zekerheidsindex het meest verklaren – hebben we een koppeling gemaakt tussen de aspecten waar mensen zich zorgen over maken en de invloed van die aspecten op het zekerheidsgevoel.

De oudedagsvoorzieningen in Nederland heeft het meeste impact op het zekerheidsgevoel

Het overzicht onderaan deze pagina laat de top 10 van aspecten zien die de meeste impact hebben op de Zekerheidsindex. Achter ieder aspect van de top 10 staat vermeld welke plaats het aspect had in de vorige meting (het eerste halfjaar van 2013).

Op dit moment heeft het aspect 'de oudedagsvoorzieningen in Nederland' de meeste impact op de zekerheidsindex. Dit aspect stond in de vorige meting nog op nummer 8 en had in het eerste halfjaar van 2013 dan ook een minder grote impact op het zekerheidsgevoel. Ook 'de overheidsfinanciën van Nederland' stijgen ten opzichte van het eerste halfjaar van 2013. Andere opvallende stijgingen zijn de aspecten 'werkloosheid in Nederland' (van 16 naar 5) en 'betaalbaarheid van pensioenen in het algemeen' (van 12 naar 7). Deze aspecten hebben meer impact op het zekerheidsgevoel van de Nederlanders.

De economie-gerelateerde aspecten zoals inkomenszekerheid, de economie van Nederland, koopkracht en werkgelegenheid laten een daling zien en lijken de top 10 minder te domineren dan in het eerste halfjaar van 2013.

Meeste impact op zekerheidsgevoel

1. De oudedagsvoorzieningen in Nederland (8)
2. De overheidsfinanciën van Nederland (5)
3. Inkomenszekerheid in Nederland (2)
4. De economie van Nederland (1)
5. De werkloosheid van Nederland (16)
6. Koopkracht van de Nederlanders (3)
7. Betaalbaarheid van pensioenen in het algemeen (12)
8. Werkgelegenheid in het algemeen (4)
9. Criminaliteit in Nederland (7)
10. De kwaliteit van de gezondheidszorg in Nederland (10)

Thema: Pensioen

In het voorgaande hoofdstuk hebben we gezien dat de oudedagsvoorzieningen en betaalbaarheid van pensioenen meer van invloed zijn op het zekerheidsgevoel van de Nederlanders dan in het eerste halfjaar en lijkt daarmee erg op de situatie van Q3 2012. Dit is voor een deel te verklaren door de hoeveelheid berichtgeving rondom pensioenfondsen. Zo speelde het afgelopen halfjaar de discussie met betrekking tot de versoering van de pensioenopbouw een belangrijke rol in het nieuws. Vanwege de grote invloed van pensioenen op het zekerheidsgevoel van de Nederlanders staat in deze editie van de zekerheidsindex het pensioen centraal. We maken hierbij onderscheid tussen de volgende pensioen gerelateerde onderwerpen:

1. Het vertrouwen in het Nederlandse pensioenstelsel
2. Betaalbaarheid AOW
3. Solidariteit en collectiviteit
4. Zekerheid versus risico's
5. Verschuiving pensioenleeftijd
6. Demotie en deeltijdpensioen

Nederlanders verwachten steeds minder vaak te krijgen waar ze recht op hebben; onzekerheid over toekomstige pensioengelden neemt toe.

Nederlanders verwachten steeds minder het pensioeninkomen te krijgen waar ze recht op hebben wanneer ze met pensioen gaan. In het eerste en derde kwartaal van 2012 verwachtten respectievelijk 23% en 20% van de Nederlanders het pensioeninkomen te krijgen waar ze recht op hebben, in het tweede halfjaar van 2013 is dit gedaald naar 17%.

Opvallend is dat vooral jongeren, ten opzichte van de vorige meting, het pensioenstelsel vaker wantrouwen, zich meer zorgen maken en vaker verwachten dat ze helemaal geen pensioeninkomen meer krijgen als zij met pensioen gaan. 47% van de jongeren verwacht geen pensioeninkomen meer te krijgen als zij met pensioen gaan, slechts 9% verwacht wel te krijgen waar ze recht op hebben. De verwachting dat Nederlanders geen pensioeninkomen meer krijgen, leidt tot onzekerheid en zorgen. 39% van de jongeren voelt zich onzeker/maakt zich zorgen over de toekomstige pensioengelden. Ook 44% van de Nederlanders tussen de 25-39 jaar geeft aan het pensioenstelsel te wantrouwen. Nederlanders in de leeftijdsgroep 40-54 voelen zich juist minder onzeker over toekomstige pensioengelden en verwachten minder vaak dat ze helemaal geen pensioeninkomen meer krijgen (zie bijlage voor overzicht van verschillen tussen leeftijdscategorieën).

Vertrouwen in Nederlands pensioenstelsel

Nederland	Q1 2012	Q3 2012	H2 2013
Ik heb vertrouwen in het pensioenstelsel in Nederland	16%	12%	13%
Ik wantrouw het pensioenstelsel in Nederland	34%	34%	35%
Ik verwacht dat als ik met pensioen ga dat ik het pensioeninkomen krijg waar ik recht op heb	23%	20%	17%
Ik verwacht dat als ik met pensioen ga ik helemaal geen pensioeninkomen meer krijg	22%	28%	28%
Ik voel mij zeker/maak mij geen zorgen over mijn toekomstige pensioengelden	17%	15%	14%
Ik voel mij onzeker/maak mij veel zorgen over mijn toekomstige pensioengelden	29%	33%	31%

23% van de Nederlanders verwacht dat AOW-pensioen in de toekomst niet meer zal bestaan; meer dan een kwart van de Nederlanders verwacht dat de AOW-premie in de toekomst onbetaalbaar zal worden

Onder de jongeren verwacht 30% dat de AOW-premie in de toekomst niet meer zal bestaan. In de vorige meting was dat nog 17%. Daarnaast verwacht een groot deel van de jongeren dat de hoogte van het AOW-pensioen in de toekomst afhankelijk zal gaan worden van het overige pensioeninkomen. Ook de 55-plussers zijn minder positief. Een groot deel van de 55-plussers verwacht dat de AOW-premie in de toekomst onbetaalbaar zal worden. Daarnaast verwachten zij minder vaak dat ze in de toekomst recht hebben op AOW-pensioen en de hoogte van het AOW-pensioen onafhankelijk blijft van het overige pensioeninkomen. Dit is verrassend gezien de vorige meting waar de 55-plussers een stuk positiever waren.

Lager opgeleiden positievere verwachtingen over AOW-premie en toekomstige veranderingen

Lager opgeleiden verwachten vaker dat de AOW-premie in de toekomst betaalbaar zal blijven. Ook verwacht 34% van de lager opgeleiden vaker in de toekomst recht te hebben op AOW-pensioen, 16% verwacht dat AOW-pensioen in de toekomst niet meer zal bestaan.

De hoger opgeleiden verwachten vaker dat toekomstige veranderingen voor hen negatief uitpakken. 53% verwacht dat toekomstige veranderingen aangaande het pensioenstelsel in Nederland negatief zullen uitpakken. Slechts 4% verwacht dat het positief uitpakt. Van de lager opgeleiden verwacht 35% dat toekomstige veranderingen aangaande het pensioenstelsel in Nederland negatief voor hen zal uitpakken (zie bijlage pagina 19).

Verwachtingen van de AOW in de toekomst

Leeftijd:	18-24	25-39	40-54	55-64	65+	Nederland
Ik verwacht dat de AOW-premie in de toekomst betaalbaar zal blijven	5%*	14%	15%	16%	21%*	15%
Ik verwacht dat de AOW-premie in de toekomst onbetaalbaar zal worden	29%	29%	28%	27%	18%*	26%
Ik verwacht dat ik (ook) in de toekomst recht heb op AOW-pensioen	14%*	24%	29%	28%	35%*	27%
Ik verwacht dat AOW-pensioen in de toekomst niet meer zal bestaan	30%*	31%*	22%	19%	13%*	23%
Ik verwacht dat de hoogte van AOW-pensioen onafhankelijk blijft van het overige pensioeninkomen	8%*	15%	15%	21%*	20%	16%
Ik verwacht dat de hoogte van AOW-pensioen in de toekomst afhankelijk zal worden van het overige pensioeninkomen	37%	39%*	36%	32%	22%*	34%

* Significant afwijkend van het totaal (Nederland)

Twee op de vijf Nederlanders vinden het solidariteitsstelsel achterhaald

Vooraf onder de jongeren is een stijging te zien ten opzichte van de vorige meting. 58% van de jongeren vindt dat zij tegenwoordig alleen nog maar voor het pensioen van de ouderen betalen en dat zij nog maar moeten afwachten of er straks pensioen voor hen is. In het derde kwartaal van 2012 was dat nog 48%. Het aantal jongeren dat het hier niet mee eens is, is bovendien gehalveerd.

34% van de Nederlanders voelt zich zelf verantwoordelijk voor zijn pensioeninkomen; meerderheid wil pensioenregeling zelf kiezen

Met name de 65-plussers en hoger opgeleiden voelen zich verantwoordelijk voor de hoogte van hun pensioeninkomen.

57% van de jongeren wil zijn of haar pensioenregeling zelf kiezen en niet door de werkgever laten bepalen. Ook hoger opgeleiden geven aan liever zelf de pensioenregeling te kiezen en dat niet door de werkgever laten bepalen.

Opmerkelijk is dat nog maar 43% aangeeft het oneens te zijn met de stelling dat de partner zelf verantwoordelijk is voor zijn of haar pensioen. In Q3 2012 was dit nog 52%. Van de hoger opgeleiden geeft meer dan de helft aan het niet eens te zijn met de stelling en vindt dan ook niet dat zijn of haar partner zelf verantwoordelijk is voor zijn of haar pensioen. De zelfredzaamheid is het hoogst onder jongeren en 65-plussers; zij vinden verhoudingsgewijs vaker dat hun partner zelf verantwoordelijk is voor zijn of haar eigen pensioen (zie bijlage pagina 20).

Hoe denkt u over het solidariteitsstelsel, verantwoordelijkheid voor eigen pensioeninkomen en partnerpensioen

Leeftijd:	18-24	25-39	40-54	55-64	65+	Nederland
Het solidariteitsstelsel is achterhaald						
% (helemaal) mee eens	58%*	57%*	49%*	25%*	24%*	43%
% (helemaal) mee oneens	10%*	15%*	25%	41%*	40%*	26%
Ik ben zelf verantwoordelijk voor de hoogte van mijn pensioeninkomen						
% (helemaal) mee eens	33%	36%	34%	29%	37%	34%
% (helemaal) mee oneens	20%*	33%	33%*	35%*	12%*	28%
Ik wil mijn pensioenregeling zelf kiezen en niet door mijn werkgever laten bepalen						
% (helemaal) mee eens	57%*	45%	42%	45%	36%*	44%
% (helemaal) mee oneens	2%*	17%	18%*	14%	7%*	13%
Partnerpensioen vind ik achterhaald, ik vind dat mijn partner zelf verantwoordelijk is voor zijn / haar pensioen						
% (helemaal) mee eens	26%	12%*	19%	18%	26%*	19%
% (helemaal) mee oneens	20%*	51%*	53%*	49%	25%*	43%

* Significant afwijkend van het totaal (Nederland) - % exclusief niet van toepassing

Nederlanders geven de voorkeur aan gecombineerd pensioen opbouwen: een gedeelte zelf en een gedeelte collectief

Met name 18- tot en met 39-jarigen geven aan het pensioen het liefst gecombineerd op te bouwen. 17% van de Nederlanders geeft aan volledig zelf het pensioen op te willen bouwen.

Als u de keuze had, hoe zou u dan het liefst uw pensioen op willen bouwen?

	Nederland
Ik zou mijn pensioen geheel zelf willen opbouwen	17%
Ik zou mijn pensioen gedeeltelijk zelf willen opbouwen en het andere deel bij een pensioenfonds of -verzekeraar willen onderbrengen	40%
Ik zou mijn pensioenopbouw volledig bij een pensioenfonds of -verzekeraar willen onderbrengen	25%
Niet van toepassing, ik ben al met pensioen	18%

Nederlanders risicomijdend als het om pensioenen gaat

44% van de Nederlanders zou het liefst pensioen opbouwen met een zo laag mogelijk risico. Slechts 1% van de Nederlanders zou veel risico willen lopen bij het opbouwen van het pensioen, ondanks de kans dat het pensioeninkomen lager kan uitvallen dan verwacht. Meer dan de helft van de Nederlanders geeft aan dat zij het risico liever willen spreiden.

38% van de Nederlanders is bereid een veel hogere pensioenpremie te betalen als dit zou betekenen dat zij een gegarandeerd pensioeninkomen zouden ontvangen. Opvallend is dat de 65-plussers veel minder vaak aangeven een hogere pensioenpremie te willen betalen ten opzichte van de vorige meting (van 54% naar 32%).

Ondanks de hoge mate van risicomijding geeft 37% van de Nederlanders aan het logisch te vinden dat er belegd wordt met de pensioengelden. Zij denken dat met sparen alleen het pensioeninkomen sowieso lager zou uitvallen.

Op wat voor manier zou u uw pensioen willen opbouwen?

	Nederland
Veel risico, waardoor de kans op een hoger pensioeninkomen groter wordt maar dit niet gegarandeerd is	1%
Gespreid risico, een gedeelte van het pensioeninkomen is gegarandeerd, het andere deel kan hoger uitvallen maar dit is niet gegarandeerd	55%
Laag risico, het pensioeninkomen zal lager uitvallen maar dit is wel gegarandeerd	44%

Lager opgeleiden en 65-plussers meest risicomijdend

De lager opgeleiden zijn het meest risicomijdend als het om pensioenen gaat. Bijna 60% van de lager opgeleiden geeft aan dat zij het liefst hun pensioen willen opbouwen met een laag risico waarbij het pensioeninkomen lager zal uitvallen maar dit wel gegarandeerd is. Hoger opgeleiden daarentegen geven juist bovengemiddeld vaak de voorkeur aan een pensioenopbouw waarbij het risico gespreid is (64%) en kiest maar 35% voor een laag risico (zie bijlage pagina 20). Ook is een groot deel van de hoger opgeleiden bereid een hogere pensioenpremie te betalen als ze straks gegarandeerd hoger pensioeninkomen krijgen (zie bijlage pagina 20).

De 65-plussers zijn het meest risicomijdend als het om pensioenen gaat. 56% geeft aan het liefst pensioen te willen opbouwen met een laag risico. Ondanks de hoge mate van risicomijding bij de 65-plussers vindt de helft het logisch dat pensioenen belegd worden.

Nederlanders tussen de 25 en 39 jaar zijn iets minder risicomijdend en hier kiest 61% procent voor een gespreid risico en 38% voor een laag risico. Ook geeft bijna de helft van deze groep aan bereid zijn een hogere pensioenpremie te willen betalen als ze straks een gegarandeerd hoger pensioeninkomen krijgen.

Hoe denkt u over beleggen van pensioenen en betalen van hogere pensioenpremie?

Leeftijd:	18-24	25-39	40-54	55-64	65+	Nederland
Ik vind het logisch dat pensioenen belegd worden, met sparen alleen zal mijn pensioen sowieso lager uitvallen						
% (helemaal) mee eens	25%*	30%*	32%*	47%*	49%*	37%
% (helemaal) mee oneens	29%	29%*	28%*	22%	10%*	24%
Ik zou best een veel hogere pensioenpremie willen betalen als ik straks een gegarandeerd hoger pensioeninkomen krijg						
% (helemaal) mee eens	35%	48%*	34%	40%	32%*	38%
% (helemaal) mee oneens	15%	19%	24%*	20%	5%*	18%

* Significant afwijkend van het totaal (Nederland) - % exclusief niet van toepassing

Ruim drie op de vijf Nederlanders jonger dan 30 jaar ziet er tegenop om tot hun 72ste te moeten werken

Ruim drie op de vijf Nederlanders jonger dan 30 geeft aan er tegenop te zien om tot hun 72ste te werken, slechts 13% geeft aan hier niet tegenop te zien. Van de Nederlanders ouder dan 30 ziet 36% er tegenop om tot hun 67ste te werken. De groep 65-plussers ziet hier het minst tegenop waarschijnlijk omdat deze Nederlanders al bijna met pensioen zijn.

Opvallend is hier het verschil tussen lager en hoger opgeleiden Nederlanders. Van de lager opgeleiden ziet ongeveer de helft er erg tegenop om tot hun 67ste of tot 72ste te werken.

Bij de hoger opgeleiden ouder dan 30 jaar geeft 30% aan er tegenop te zien om tot hun 67ste te werken terwijl bij de hoger opgeleiden jonger dan 30 maar liefst 69% aangeeft er tegenop te zien om tot hun 72ste te werken (zie bijlage pagina 20).

Bijna de helft van de Nederlanders wil zelf kunnen bepalen met welke leeftijd zij met pensioen gaan, ook als dit betekent dat zij een veel hogere premie zouden moeten betalen

Ten opzichte van de vorige meting is te zien dat de Nederlanders ouder dan 30 het in mindere mate eens zijn met de stelling 'ik wil zelf kunnen bepalen met welke leeftijd ik met pensioen ga, ook al zou eerder met pensioen gaan betekenen dat ik nu een veel hogere premie zou moeten betalen' dan in het derde kwartaal van 2012. Nederlanders jonger dan 30 jaar blijven wat deze stelling betreft gelijk ten opzichte van de vorige meting, bijna de helft geeft aan zelf te willen bepalen met welke leeftijd ze met pensioen gaan. Dit hangt waarschijnlijk samen met de verhoging van de pensioenleeftijd.

Ook 53% van de hoger opgeleiden geeft aan zelf te willen bepalen op welke leeftijd ze met pensioen gaan.

Hoe denkt Nederland over werken tot je 67ste of 72 ste?

Leeftijd:	18-24	25-30	31-39	40-54	55-64	65+	Nederland
Ik zie er niet tegenop om tot mijn 67ste te werken			23%	26%	19%*	30%*	25%
Ik zie er erg tegenop om tot mijn 67ste te werken			39%	37%	51%*	20%*	36%
Ik zie er niet tegenop om tot mijn 72 ste te werken	14%	11%					13%
Ik zie er erg tegenop om tot mijn 72 ste te werken	54%*	70%*					61%

* Significant afwijkend van het totaal (Nederland) - % exclusief niet van toepassing

Ik wil zelf kunnen bepalen met welke leeftijd ik met pensioen ga, ook al zou eerder met pensioen gaan betekenen dat ik nu een veel hogere premie zou moeten betalen.

Leeftijd:	18-24	25-39	40-54	55-64	65+	Nederland
% (helemaal mee eens)	47%	52%	48%	52%	41%*	48%
% (helemaal mee oneens)	11%	19%*	10%	14%	6%*	12%

* Significant afwijkend van het totaal (Nederland) - % exclusief niet van toepassing

Ongeveer 1 op de 3 Nederlanders zou demotie/deelpensioen in toekomst overwegen wanneer werkgever dit regelt

De helft van de Nederlanders heeft nog geen idee of zij in de toekomst gebruik zullen maken van demotie. Ook wat betreft deeltijdpensioen geeft 43% aan dit nog niet te weten. Wanneer de werkgever deeltijdpensioen regelt om eerder te stoppen met werken geeft 17% van de Nederlanders aan hier zeker gebruik van te maken in de toekomst, bij demotie is dit slechts 10%. 29% van de Nederlanders geeft aan deeltijdpensioen in overweging te nemen wanneer de werkgever dit voor ze regelt, en 27% zou gebruik maken van demotie wanneer de werkgever dit regelt.

Nederlanders die er tegenop zien om door te werken tot hun 67ste/72ste verwachten eerder door deeltijdpensioen dan door demotie minder op te zien tegen het langere werken

Van de groep Nederlanders die heeft aangegeven er tegenop te zien om tot hun 67ste/72ste te werken geeft slechts 5% aan dat door demotie alle zorgen over het langere werken zijn weggenomen. 41% van de Nederlanders jonger dan 30 jaar die er tegenop zien om tot hun 72ste te werken geeft aan dat demotie niets verandert en er nog evenveel tegenop te zien.

Van de Nederlanders jonger dan 30 die er tegenop zien om langer door te werken zegt 13% door deeltijdpensioen er helemaal niet meer tegenop te zien om tot zijn of haar 72ste door te werken. Bij de Nederlanders ouder dan 30 is dit slechts 5%.

Ongeveer twee op de vijf Nederlanders die er tegenop zien om langer door te werken geven aan door deeltijdpensioen er minder tegenop te zien, maar dat hun zorgen nog niet zijn verdwenen.

Verwacht u dat demotie, weliswaar geregeld door de werkgever, ervoor zorgt dat u er minder tegenop ziet om tot uw 67ste/72ste te werken?

	Nederlanders ouder dan 30 die er tegenop zien om tot hun 67ste te werken	Nederlanders jonger dan 30 die er tegenop zien om tot hun 72ste te werken
Absoluut, door demotie zie ik er helemaal niet meer tegenop om tot mijn 67ste/72ste te werken	5%	5%
Door demotie zie ik er minder tegenop, maar mijn zorgen zijn nog niet verdwenen	29%	24%
Demotie verandert niets, ik zie er nog evenveel tegenop	31%*	41%*
Ik ben al met pensioen/ga binnenkort met pensioen	5%*	0%
Anders	3%	1%
Weet niet	24%	29%

* Significant afwijkend van het totaal (Nederland) - % exclusief niet van toepassing

Verwacht u dat deeltijdpensioen, weliswaar geregeld door de werkgever, ervoor zorgt dat u er minder tegenop ziet om tot uw 67ste/72ste te werken?

	Nederlanders ouder dan 30 die er tegenop zien om tot hun 67ste te werken	Nederlanders jonger dan 30 die er tegenop zien om tot hun 72 ste te werken
Absoluut, door deeltijdpensioen zie ik er helemaal niet meer tegenop om tot mijn 67ste/72ste te werken	5%*	13%*
Door deeltijdpensioen zie ik er minder tegenop, maar mijn zorgen zijn nog niet verdwenen	39%	43%
Deeltijdpensioen verandert niets, ik zie er nog evenveel tegenop	28%	33%
Ik ben al met pensioen/ga binnenkort met pensioen	9%*	0%
Anders	3%	0%
Weet niet	9%	10%

* Significant afwijkend van het totaal (Nederland) - % exclusief niet van toepassing

Verwacht u dat u in de toekomst gebruik zal maken van deeltijdpensioen of demotie om eerder te stoppen met werken?

	Demotie	Deeltijdpensioen
Als de werkgever dit voor mij regelt, ga ik zeker gebruikmaken van deeltijdpensioen/demotie	10%	17%
Als de werkgever dit voor mij regelt, ga ik misschien gebruikmaken van deeltijdpensioen/demotie	27%	29%
Ook al regelt de werkgever dit voor mij, ik zal geen gebruikmaken van deeltijdpensioen/demotie	15%	11%
Weet niet/niet van toepassing	49%	43%

Bijlage

december 2013

Aanleiding

Verzekeren gaat per definitie over het vermijden van onzekerheden en het zoeken naar zekerheid. Maar waarover is Nederland eigenlijk onzeker? Welke gebeurtenissen vergroten of verminderen het gevoel van zekerheid? En verandert het gevoel van zekerheid in de loop van de tijd?

Om een antwoord te krijgen op bovenstaande vragen heeft TNS NIPO, in opdracht van Nationale-Nederlanden, de Zekerheidsindex ontwikkeld. Door middel van deze index wordt de zekerheidservaring van Nederland gemeten en wordt antwoord gegeven op de vraag: 'Hoe zeker is Nederland?'

Drie deelvragen

De onderzoeksbehoefte is omgezet in drie deelvragen:

Deelvraag 1:

Hoe zeker voelen Nederlanders zich in hun leefomgeving?

Deelvraag 2:

Hoe ontwikkelt het zekerheidsgevoel van de Nederlanders zich in de loop van de tijd?

Deelvraag 3:

Welke 'zorgen' zijn (het meest) van invloed op het zekerheidsgevoel van de Nederlanders?

De Zekerheidsindex: veiligheid, vertrouwen en vastigheid

Zekerheid is een breed begrip dat bestaat uit verschillende subaspecten. Op basis van de input van een methodoloog, externe bronnen en de gesprekken die wij gevoerd hebben met Nationale-Nederlanden is de volgende definitie van zekerheid gekozen:

'De mate waarin Nederlanders zich veilig voelen, vertrouwen hebben en verwachten dat veranderingen in de toekomst positief zullen uitpakken.'

Uit de definitie hebben wij drie domeinen gedestilleerd die samen het 'construct' Zekerheid vormen:

Domein 1: veiligheid

Veiligheid in je eigen leefomgeving, in Nederland en in de wereld.

Domein 2: vertrouwen

Vertrouwen in jezelf, in de samenleving, in de Nederlandse en internationale economie, in de Nederlandse en internationale politiek.

Domein 3: vastigheid

De verwachting dat toekomstige veranderingen (op persoonlijk gebied, in Nederland en in de wereld) positief of negatief voor jou zullen uitpakken.

Binnen de genoemde domeinen wordt gekeken naar de persoonlijke leefomgeving, de landelijke en de wereldwijde omgeving waarin men leeft.

De verschillende deelvragen zijn uitgevraagd op een schaal van 1-100. De gewichten van iedere deelvraag zijn dusdanig gekozen dat ieder specifiek domein even zwaar meeweegt in het construct.

De Zekerheidsindex naar subgroepen

Wanneer we inzoomen op specifieke subgroepen zien we dat met name een bepaalde groep Nederlanders zekerder is geworden. In de onderstaande tabellen is te zien dat het zekerheidsgevoel van Nederlanders:

- uit de provincies Noord-Brabant en Limburg
- in de leeftijdscategorie 25-39 en 40-54
- met een modaal inkomen of 2 keer modaal of meer
- met een lbo, havo/vwo of hbo/wo opleiding
- die vrouw zijn

significant is toegenomen ten opzichte van de vorige meting (H1 2013).

Ook binnen de diverse subgroepen zijn verschillen waar te nemen. Vooral bij het inkomen valt op dat hoe hoger het inkomen, hoe zekerder men zich voelt en hoe lager het inkomen, hoe minder zeker men zich voelt. Dit verschil is groter geworden ten opzichte van de vorige meting. Ook het opleidingsniveau heeft nog steeds invloed op het zekerheidsgevoel; hoger het opleidingsniveau, hoe zekerder men zich voelt.

Provincie	Zekerheidsindex			
	Q3 2012	Q4 2012	H1 2013	H2 2013
Groningen	62	58	57	58
Friesland	58	58	58	61
Drenthe	61	56	59	62
Overijssel	60	60	61	61
Gelderland	61	57	57	60
Utrecht	59	57	60	63
Noord-Holland	60	57	61	62
Zuid-Holland	61	57	57	56
Zeeland	57	58	57	59
Flevoland	58	55	56	59
Noord-Brabant	59	53	56	61*
Limburg	57	57	55	60*

* Significant afwijkend ten opzichte van de vorige meting

Leeftijd	Zekerheidsindex			
	Q3 2012	Q4 2012	H1 2013	H2 2013
18-24	60	61	59	60
25-39	61	58	58	62*
40-54	59	56	58	62*
55-69	58	57	58	60
70 en ouder	58	56	59	57

* Significant afwijkend ten opzichte van de vorige meting

Inkomen	Zekerheidsindex			
	Q3 2012	Q4 2012	H1 2013	H2 2013
beneden modaal	55	53	55	54
modaal	60	56	57	61*
1 tot 2 x modaal	60	59	59	61
2 x modaal of meer	64	61	61	64*

* Significant afwijkend ten opzichte van de vorige meting

Opleidingsniveau	Zekerheidsindex			
	Q3 2012	Q4 2012	H1 2013	H2 2013
lbo (vmbo kader)	53	52	54	57*
mavo (vmbo-T)	58	54	58	56
mbo	58	56	59	61
havo/vwo	58	59	57	60*
hbo/wo	64	60	60	63*

* Significant afwijkend ten opzichte van de vorige meting

	Zekerheidsindex			
	Q3 2012	Q4 2012	H1 2013	H2 2013
Geslacht				
man	60	58	59	61
vrouw	59	56	57	60*
Relatie				
wel	60	57	58	60
geen	58	57	60*	61

* Significant afwijkend ten opzichte van de vorige meting

De Zekerheidsindex en zorgen

Aan iedere respondent zijn 46 aspecten voorgelegd met de vraag: "Kunt u aangeven in hoeverre u zich zorgen maakt over onderstaande punten?" De aspecten zijn geselecteerd op basis van de Issue Monitor (TNS NIPO), de resultaten van het pilotonderzoek en in samenwerking met Nationale-Nederlanden. Ook hier is weer gekeken naar aspecten in de persoonlijke leefomgeving, de landelijke omgeving en de wereldwijde omgeving waarin men leeft. De volledige lijst met aspecten staat op pagina 4

Meeste zorgen

Het overzicht hieronder laat de top 10 van aspecten zien waar Nederlanders zich het meest zorgen over maken met daarachter de plaats die het aspect tijdens de vorige meting had.

De hoogte van zorgkosten in Nederland is net als in de vorige kwartalen het aspect waar Nederlanders zich het meest zorgen over maken. Ook de werkloosheid in Nederland is een aspect waar Nederlanders zich wederom zorgen over maken en komt net als in het eerste halfjaar van 2013 op een tweede plaats.

Toch zijn er ook een aantal verschuivingen ten opzichte van de vorige meting. Aspecten die een duidelijke stijging hebben doorgemaakt, zijn de betaalbaarheid van pensioenen in het algemeen en de vervuiling van zeeën, rivieren en meren op de wereld. Hier maken Nederlanders zich verhoudingsgewijs meer zorgen over dan in het eerste halfjaar van 2013.

Top 10 meeste zorgen

1. Hoogte van zorgkosten in Nederland (1)
2. De werkloosheid in Nederland (2)
3. De ouderdomsvoorzieningen in Nederland (4)
4. Werkgelegenheid in het algemeen (3)
5. Betaalbaarheid van pensioenen in het algemeen (7)
6. Vervuiling van zeeën, rivieren en meren op de wereld (11)
7. Hoogte van de belastingen in Nederland (8)
8. De overheidsfinanciën van Nederland (10)
9. Inkomenszekerheid in Nederland (6)
10. Criminaliteit in Nederland (5)

Minste zorgen

Het overzicht hieronder laat de top 10 van de aspecten zien waar Nederlanders zich het minst zorgen over maken. Achter ieder aspect wordt de plaats genoemd die het aspect in de vorige meting innam op de lijst. De top 3 van minste zorgen laat weinig veranderingen zien ten opzichte van de vorige meting. Echter wel opvallend is de stijging van 'uw gezondheid' van de 10^e naar de 5^e plaats. Ook het aspect 'het behoud van uw baan' is een aspect waar Nederlanders zich minder zorgen om maken ten opzichte van het eerste halfjaar van 2013.

Top 10 minste zorgen

1. Uw relatie met uw partner (1)
2. Uw relatie met familie / vrienden (2)
3. Uw uiterlijk (3)
4. De leefbaarheid in uw buurt (4)
5. Uw gezondheid (10)
6. Het wel / niet verdwijnen van de euro (6)
7. Gelijke kansen voor vrouwen (7)
8. Stimuleren van (top)sport (5)
9. Het behoud van uw baan (13)
10. Een mogelijke ramp in Nederland (8)

De Zekerheidsindex en zorgen die het meest van invloed zijn op zekerheid

In dit hoofdstuk wordt gekeken welke indicatoren (zorgen) het meest van invloed zijn op het zekerheidsgevoel. Er zijn een aantal wijzigingen in de top 10 van zorgen die het meest van invloed zijn op zekerheid ten opzichte van de vorige meting.

Op de eerste plaats in de top 10 staat 'uw koopkracht' (van 2 naar 1). 'De economie van Nederland' is niet langer het meest van invloed op het zekerheidsgevoel en komt op een tweede plaats. De meest opvallende stijgingen zijn die van de concurrentiekracht van Nederlandse bedrijven ten opzichte van het buitenland (van 27 naar 10), de oudedagsvoorzieningen in Nederland (van 19 naar 7) en de kwaliteit van de gezondheidszorg in Nederland (van 12 naar 5).

Top 10 meeste invloed

1. Uw koopkracht (2)
2. De economie van Nederland (1)
3. Inkomenszekerheid in Nederland (5)
4. De overheidsfinanciën van Nederland (8)
5. De kwaliteit van de gezondheidszorg in Nederland (12)
6. Koopkracht van de Nederlanders (4)
7. De oudedagsvoorzieningen in Nederland (18)
8. Vrijheid van meningsuiting in Nederland (6)
9. Gepensioneerden van nu kunnen leven zoals ze willen (13)
10. Concurrentiekracht van Nederlandse bedrijven ten opzichte van het buitenland (27)

Zorgen die het minst van invloed zijn op zekerheid

Ook wanneer we kijken naar zorgen die het minst van invloed zijn op het zekerheidsgevoel zijn er een aantal verschuivingen ten opzichte van de vorige meting. 'Het wel/niet verdwijnen van de euro', 'het combineren van werk en kinderen', 'uw relatie met familie/vrienden' en 'uw uiterlijk' zijn aspecten die opvallend zijn gestegen in de top 10 van minste invloed op het zekerheidsgevoel van Nederlanders.

Het blijft verder opvallend dat in de top 10, aspecten als 'de welvaart in ontwikkelingslanden', 'vervuiling van zeeën, rivieren en meren op de wereld' en 'olie en gasvoorraden' het minst van invloed zijn op het zekerheidsgevoel van Nederlanders. Hoewel Nederlanders zich hier best wel zorgen over maken, staat het ook relatief ver van hen af waardoor het weinig invloed heeft op hun eigen gevoel van zekerheid.

Top 10 minste invloed

1. Het wel / niet verdwijnen van de euro (10)
2. Uw relatie met uw partner (4)
3. Het combineren van werk en kinderen (9)
4. De welvaart in ontwikkelingslanden (2)
5. Vervuiling van zeeën, rivieren en meren op de wereld (5)
6. Hypotheekrenteaftrek (wel of niet blijft bestaan) (8)
7. Uw relatie met familie / vrienden (15)
8. Uw uiterlijk (21)
9. Stimuleren van (top)sport (1)
10. Olie- en gasvoorraden (13)

Onderzoeksverantwoording

Doelgroep

Voor het onderzoek zijn Nederlandse consumenten (leeftijd 18+) ondervraagd. TNS NIPObase Consumer is de steekproefbron van het onderzoek.

Respons

Er hebben 1.256 respondenten meegewerkt aan dit onderzoek. Zij hebben een e-mail gekregen met een link naar de vragenlijst. Het veldwerk heeft gelopen van 11 november tot en met 17 november 2013.

Weging

De steekproef voor dit onderzoek is disproportioneel getrokken naar provincie. Dit biedt voldoende ruimte om ook representatieve uitspraken per provincie te kunnen doen. De resultaten zijn vervolgens herwogen naar de cijfers van de Gouden Standaard en het CBS.

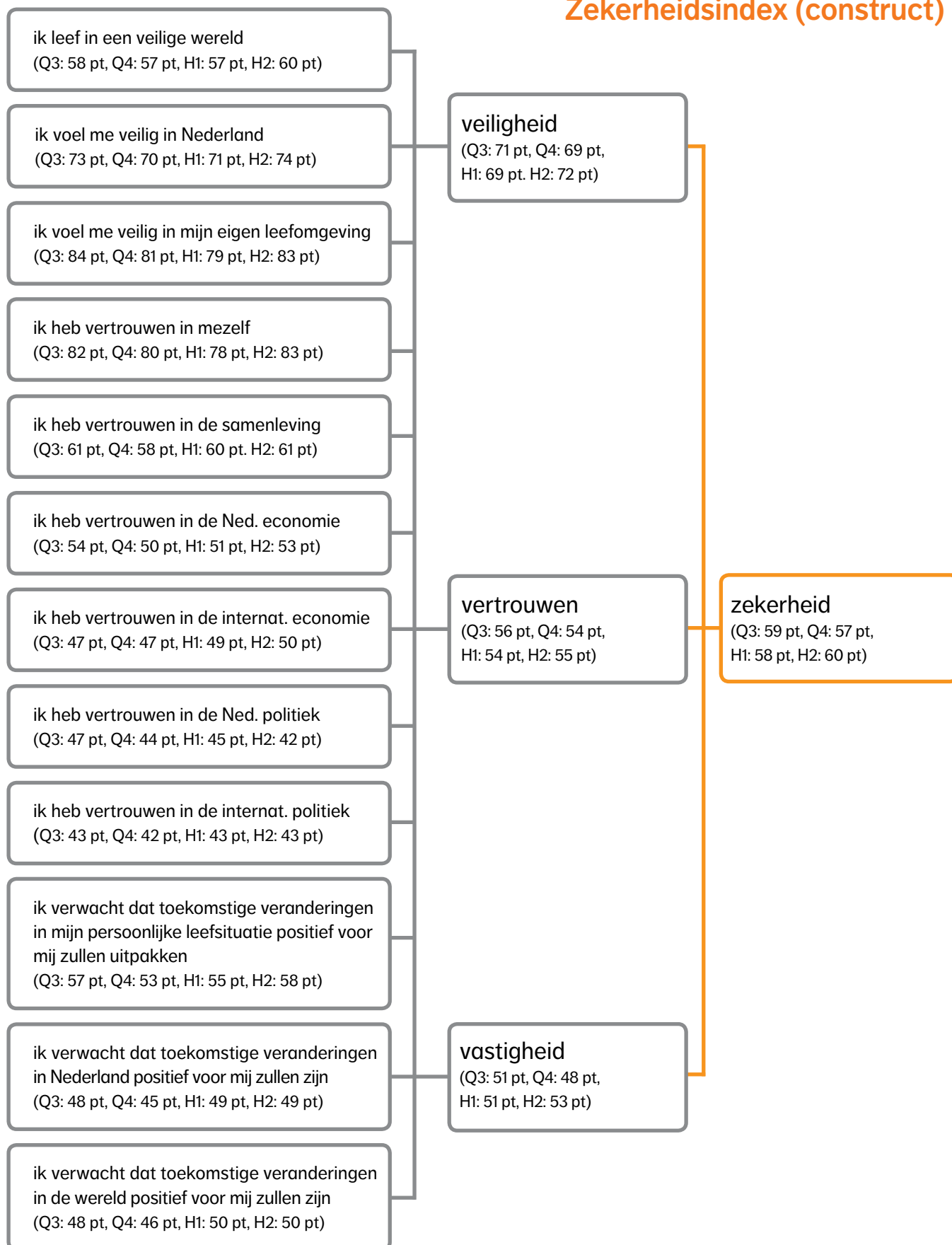
Statistische uitleg Zekerheidsindex (construct)

De Zekerheidsindex is geconstrueerd door middel van een gewogen gemiddelde van de vragen per inhoudsdomen (Veiligheid, Vertrouwen, Vastigheid). De gewichten zijn zodanig gekozen dat elk domein even zwaar meeweegt. Dit kon worden gerealiseerd door een correctie voor het aantal vragen. De standaarddeviaties van de vragen waren homogeen. Verschillen in standaarddeviatie zijn daarom niet meegenomen in de weging van de variabelen.

TNS Nipo

Zekerheidsindex (construct)

Ranking invloed van zorgen op zekerheidsgevoel (van hoog naar laag)

Hoe hoger de correlatie, hoe meer invloed op het zekerheidsgevoel	Q3 2012		Q4 2012		H1 2013		H2 2013	
	score	corre	score	corre	score	corre	score	corre
01. Uw koopkracht	48	0,57	50	0,55	49	0,479	47	0,43
02. De economie van Nederland	53	0,58	56	0,56	56	0,489	52	0,41
03. Inkomenszekerheid in Nederland	55	0,57	57	0,54	57	0,42	53	0,40
04. De overheidsfinanciën van Nederland	55	0,44	57	0,48	55	0,397	54	0,38
05. De kwaliteit van de gezondheidszorg in Nederland	53	0,43	52	0,44	53	0,375	50	0,38
06. Koopkracht van de Nederlanders	54	0,56	57	0,52	54	0,447	52	0,37
07. De oudedagsvoorzieningen in Nederland	59	0,46	60	0,47	59	0,334	56	0,37
08. Vrijheid van meningsuiting in Nederland	41	0,43	44	0,36	42	0,416	44	0,37
09. Gepensioneerden van nu kunnen leven zoals ze willen	50	0,42	50	0,32	50	0,37	50	0,36
10. Concurrentiekracht van Nederlandse bedrijven ten opzichte van het buitenland	47	0,33	49	0,31	50	0,302	49	0,35
11. Het krijgen van voldoende pensioen als u met pensioen gaat	53	0,39	52	0,42	50	0,393	49	0,35
12. Het aantal passende en betaalbare woningen in Nederland	54	0,37	54	0,38	53	0,299	50	0,34
13. De werkloosheid in Nederland	59	0,41	61	0,45	61	0,293	57	0,34
14. De leefbaarheid in uw buurt	32	0,43	33	0,45	35	0,456	35	0,33
15. Dat er een nieuwe economische crisis komt	54	0,41	55	0,42	52	0,406	51	0,33
16. Betaalbaarheid van pensioenen in het algemeen	60	0,42	58	0,45	57	0,323	55	0,32
17. Criminaliteit in Nederland	58	0,47	61	0,41	57	0,351	53	0,32
18. Fiscaal sparen voor oudedagsvoorziening (wel of niet blijft bestaan)	51	0,3	51	0,42	51	0,291	52	0,32
19. Olieprijzen	60	0,29	54	0,35	50	0,306	50	0,31
20. Uw gezondheid	37	0,4	36	0,38	41	0,39	38	0,31
21. Het naleven van wetten en regels in Nederland	52	0,44	53	0,44	51	0,361	50	0,30
22. Werkgelegenheid in het algemeen	56	0,49	59	0,48	59	0,361	55	0,30
23. Arbeidsparticipatie	50	0,37	52	0,43	51	0,333	52	0,30
24. Gezondheid van de Nederlanders	44	0,4	44	0,37	45	0,341	47	0,29
25. De verkeersveiligheid in Nederland	42	0,39	42	0,4	42	0,31	44	0,29
26. Hoogte van de belastingen in Nederland	58	0,48	58	0,48	56	0,376	54	0,28
27. De kwaliteit van het onderwijs in Nederland	52	0,35	54	0,32	51	0,28	50	0,27
28. Hoogte van zorgkosten in Nederland	66	0,42	66	0,4	63	0,298	57	0,27
29. Vrijheid van godsdienst in Nederland	38	0,27	40	0,23	41	0,295	43	0,27
30. Het behoud van uw baan	38	0,27	39	0,29	43	0,32	42	0,26
31. De rol van Nederland in de wetenschap en techniek (als kenniseconomie)	44	0,23	46	0,24	45	0,234	45	0,26
32. Een mogelijke ramp in Nederland	38	0,24	35	0,28	40	0,325	43	0,25
33. Gelijke kansen voor vrouwen	39	0,27	39	0,26	39	0,283	40	0,25
34. De huizenprijzen in het algemeen	54	0,33	55	0,39	53	0,308	51	0,25
35. Dat er in de toekomst te weinig schoon drinkwater in ontwikkelingslanden zal zijn	51	0,12	50	0,12	48	0,161	50	0,23
36. Discriminatie in Nederland naar ras, sekse, religie en geaardheid	51	0,33	51	0,21	50	0,221	49	0,23
37. Olie- en gasvoorraden	53	0,24	49	0,29	48	0,287	50	0,21
38. Stimuleren van (top)sport	35	0,09	37	0,15	36	0,118	40	0,21
39. Uw relatie met familie/vrienden	22	0,24	23	0,24	27	0,292	27	0,21
40. Uw uiterlijk	27	0,23	26	0,23	29	0,303	30	0,21
41. Hypotheekrenteaftrek (wel of niet blijft bestaan)	48	0,19	48	0,28	46	0,234	49	0,19
42. Vervuiling van zeeën, rivieren en meren op de wereld	57	0,19	56	0,15	55	0,19	55	0,18
43. De welvaart in ontwikkelingslanden	49	0,08	49	0,09	47	0,121	50	0,17
44. Het combineren van werk en kinderen	44	0,24	45	0,29	44	0,237	44	0,17
45. Uw relatie met uw partner	22	0,19	20	0,16	26	0,184	26	0,11
46. Het wel/niet verdwijnen van de euro	37	0,21	34	0,24	37	0,269	38	0,06

Bijlage

Resultaten thema pensioen

In de onderstaande bijlage met betrekking tot opleiding is onderscheid gemaakt tussen lager opgeleiden (LBO/VBO/VMBO) en hoger opgeleiden (HBO/WO-bachelor of

kandidaats/WO-doctoraal of master). De meeste verschillen werden opgemerkt bij lager of hoger opgeleiden waarom gekozen is voor deze indeling.

Pensioen Q3 2012 versus H2 2013

Leeftijd:	18-24		25-39		40-54		55-64		65+		Nederland	
	Q3	H2	Q3	H2	Q3	H2	Q3	H2	Q3	H2	Q3	H2
Jaar 2012												
Ik heb vertrouwen in het pensioenstelsel in Nederland	7%	6%	8%	9%	9%	12%	15%	11%	20%	23%	12%	13%
Ik wantrouw het pensioenstelsel in Nederland	30%	36%	39%	44%	39%	36%	35%	36%	22%	18%	34%	35%
Ik verwacht dat als ik met pensioen ga dat ik het pensioeninkomen krijg waarop ik recht heb	16%	9%	17%	14%	12%	12%	27%	21%	30%	28%	20%	17%
Ik verwacht dat als ik met pensioen ga ik helemaal geen pensioeninkomen meer krijg	30%	47%*	37%	43%	34%	24%*	21%	20%	9%	10%	28%	28%
Ik voel mij zeker / maak mij geen zorgen over mijn toekomstige pensioengelden	13%	14%	12%	11%	13%	9%	14%	13%	24%	25%	15%	14%
Ik voel mij onzeker / maak mij veel zorgen over mijn toekomstige pensioengelden	28%	39%	35%	32%	38%	30%	38%	38%	20%	19%	33%	31%

* Significant afwijkend ten opzichte van Q3 2012

Pensioen Q3 2012 versus H2 2013

Opleiding:	Lager opgeleiden		Hoger opgeleiden		Nederland	
	Q3	H2	Q3	H2	Q3	H2
Jaar 2012 / 2013						
Ik verwacht dat de AOW-premie in de toekomst betaalbaar zal blijven	15%	22%	20%	14%	17%	15%
Ik verwacht dat de AOW-premie in de toekomst onbetaalbaar zal worden	28%	21%	25%	25%	25%	26%
Ik verwacht dat ik (ook) in de toekomst recht heb op AOW-pensioen	26%	34%	33%	25%	32%	27%
Ik verwacht dat AOW-pensioen in de toekomst niet meer zal bestaan	23%	16%	18%	22%	19%	23%
Ik verwacht dat toekomstige veranderingen aangaande het pensioenstelsel in Nederland positief voor mij zullen uitpakken	5%	12%	5%	4%	5%	8%
Ik verwacht dat toekomstige veranderingen aangaande het pensioenstelsel in Nederland negatief voor mij zullen uitpakken	50%	35%*	41%	53%*	45%	44%

* Significant afwijkend ten opzichte van Q3 2012

Pensioen Q3 2012 versus H2 2013

Opleiding:	Lager opgeleiden		Hoger opgeleiden		Nederland	
	Q3	H2	Q3	H2	Q3	H2
Jaar 2012 / 2013						
Ik ben zelf verantwoordelijk voor de hoogte van mijn pensioeninkomen						
% (helemaal) mee eens	22%	28%	43%	39%	32%	34%
% (helemaal) mee oneens	25%	29%	20%	33%*	24%	28%
Ik zou best een veel hogere pensioenpremie willen betalen als ik straks een gegarandeerd hoger pensioeninkomen krijg						
% (helemaal) mee eens	27%	37%	45%	44%	36%	38%
% (helemaal) mee oneens	25%	17%	17%	19%	21%	18%
Partnerpensioen vind ik achterhaald, ik vind dat mijn partner zelf verantwoordelijk is voor zijn of haar pensioen	25%	17%	17%	19%	21%	18%
% (helemaal) mee eens	18%	16%	22%	14%	20%	19%
% (helemaal) mee oneens	42%	39%	51%	52%	47%	43%

* Significant afwijkend ten opzichte van Q3 2012

Op wat voor manier zou u uw pensioen willen opbouwen?

Opleiding:	Lager opgeleiden		Hoger opgeleiden		Nederland	
	Q3	H2	Q3	H2	Q3	H2
Jaar 2012 / 2013						
Veel risico, waardoor de kans op een hoger pensioeninkomen groter wordt maar dit niet gegarandeerd is	1%	2%	2%	0%*	2%	1%
Gespreid risico, een gedeelte van het pensioeninkomen is gegarandeerd het andere deel kan hoger uitvallen maar dit is niet gegarandeerd	35%	39%	59%	64%	50%	55%
Laag risico, het pensioeninkomen zal lager uitvallen maar dit is wel gegarandeerd	64%	59%	39%	35%	48%	44%

* Significant afwijkend ten opzichte van Q3 2012

Hoe denkt Nederland over werken tot je 67ste of 72ste?

Opleiding:	Lager opgeleiden	Hoger opgeleiden	Nederland
Ik zie er niet tegenop om tot mijn 67ste te werken	15%*	28%	25%
Ik zie er erg tegenop om tot mijn 67ste te werken	48%*	30%*	36%
Ik zie er niet tegenop om tot mijn 72ste te werken	10%	13%	13%
Ik zie er erg tegenop om tot mijn 72ste te werken	55%	69%*	61%

* Significant afwijkend van het totaal (Nederland)

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met:

**Nationale-Nederlanden
PR & Mediarelaties
Bas Kuik / Michel Teeuwisse
T 070 513 81 01
M 06 25 07 49 71
E pers@nn.nl**

